

Annyit ér, amire vitte

BESZÉLGETÉS AZ IGASZÁGOSSÁGRÓL

CZEGLEDI ANDRÁS: Készültem egy idézettel. Egy Bourdieu-szövegről van szó: „Mióta az eszemet tudom, nem szüntem meg álmélni azon, amit a doxa paradoxonának nevezhetnénk, hogy a világ rendje olyan, amilyen, a maga konkrét és átvitt értelmében vett kötelező haladási irányával és behajtani tilosaival. Nagyjában, egészében tiszteletben tartott kötelmeivel és fenytéseivel, hogy miért nincs több kihágás, felforgatás, bűncselekmény és örület, s ami még meghökkentőbb, a fennálló rend rangfokozataival, jogaival és mellőzéseivel, privilégiumaival, igazságtalanságaival egyetemben hogyhogy ilyen könnyedén öröklődik tovább, pár történelmi balesetet leszámítva. S a legtúrhetetlenebb feltételek, mért tetszhetnek oly gyakran elfogadhatónak, sőt természetesnek”. Magyarán: miért fogadjuk el olyan könnyen, hogy a világ olyan, amilyen? S mennyiben része az úgynevezett társadalmi igazságtalanság mindannak, amit

természetesnek érzékelünk, és ha nem érzékeljük annak, akkor ez átment-e valamilyen átalakuláson?

ZALA MIKLÓS: Fontos lenne szétválasztani két dolgot: ki ez a mi, aki elfogadja az igazságtalanságot – filozófusokról vagy a társadalomról van-e szó? Szép hagyománya van annak, hogy a filozófusok általában nem szokták elfogadni, sokszor megkérdőjelezzik a fennálló társadalmi rendet, mint mondjuk Bourdieu is. S lehet empirikus kérdés is, hogy mi az, ami történik. Számomra, mint politikaelmélettel foglalkozó ember számára, az egy fontos kérdés, hogy miként tud a társadalom eljutni egy bizonyos 'a' pontból egy még kívánatosabb 'b' pontba, ahol 'b'-t egy igazságosabb állapotként azonosítjuk.

Cz. A.: Ebből adódik egy triviális kérdés: mit értünk társadalmi igazságtalanságon?

VAJDA MIHÁLY: Problematikus ez az egész Bourdieu-elgondolás, mert fogalmam sincs, hogy miről beszél. Ha azt mondja, hogy nem szereti azt a társadalmat, amelyben él, akkor egyetértünk, elmegyünk a kocsnába. Megbeszéljük. Azt is megbeszéljük, hogy nem tudunk rajta sajnos változtatni. Mi az, hogy társadalmi igazságosság, ez nem vetődik föl. Eleve abból indul ki, hogy a társadalomban az igazágtalanság uralkodik. Lehet, én is gyakran így érzékelem, csak ilyenkor magamra kérdezek, hogy mit értesz te ezen? És akkor végig kéne gondolnunk, hogy milyen formában látjuk a társadalmi igazságosságot, legalábbis teoretikusan, megalapozhatónak. Egyrészt vannak olyan társadalmak, ahol minden evidens, a tradíciót elfogadja a társadalomban a fönt is, meg a lent is. Ezekben a társadalmakban a társadalmi igazágtalanság fogalmának valószínűleg nincs semmiféle értelme. Mindenki olyannak fogadja el a társadalmat, ahogy van. Bourdieu is mintha ilyesmit mondana, de ugyanakkor az ellenkezőjét is.

Cz. A.: De Bourdieu egyik legfontosabb előfeltevése, hogy legalább két-száz éve olyan világban élünk, ahol ez nem így van.

V. M.: A modernitás egyik éltető eleme, hogy állandóan változtatni akarunk. És lehet ilyen módon változtatni, olyan módon változtatni. Akiket

általában baloldaliaknak neveznek – annyira utálok ezt a kifejezést, fogalmam sincs, hogy ki a baloldali, ki a jobboldali –, azok általában azzal jönnek: csináljunk igazságosabb társadalmat! Csak most kérdezzük meg, hogy mitől igazságos egy társadalom? Igazságos-e az a társadalom, amelyik elfogadja a tradíciókat, és nem is tud mögé kérdezni, nem gondolja, hogy egyáltalán volt vagy lehet valaha másképp. Másrészt vannak olyan társadalmak, ahol már nem olyan egyértelmű, hogy mindig egyformán kell elosztani a nem tudom mit, anyagi javakat, a pozíciókat...

Cz. A.: ...a jogokat és lehetőségeket, például.

V. M.: Igen, de azt mondják, hogy mindenki érdeme szerint kapja meg a magáét. Aztán akkor elkezdhetünk vitatkozni azon, hogy ki mit érdemel. A következő lehetőség az, hogy az abszolút egyenlőségből indulunk ki, és elég gyakori elképzelés a mai társadalmakban, hogy alapjában véve mindenkinek meg kell adni a lehetőséget arra, hogy normálisan éljen. Ez már eleve egy olyan egyenlőség-konceptió, amelyik valahogy abból indul ki, a társadalmi igazságosságnak nincs sok értelme, csak mindenki tudjon létezni, megélni, szükségleteinek megfelelően – és akkor kérdés: mi az a szükséglet? Rettenetesen bonyolult valami ez, erről teoretikusan igen nehéz beszélni. Csak annyit

hadd fűzzek hozzá, hogy egy általában igazságosabb társadalomnak semmi értelme nincsen. Azt kell mondani: ebben a társadalomban a nem-tudom-kicsodák el vannak nyomva, és ez igazságtalan, és küzdök ellene. Pont. De nem azt, hogy most csináljunk egy nagy, igazságos társadalmat, te jó Isten! Mi az?

TÖRÖK EMŐKE: Visszatérnék az idézetre egy kicsit. Szerintem erre két-féle válasz van. Az első nyilván az, hogy alapvetően azért fogadunk el bármit, az igazságosat és az igazságtalant, jót meg rosszat, mert belenővünk valamibe, tehát ezekhez a normákhoz szocializálódunk, és nyilván mindig nehezebb eltérni. A másik, hogy azért fogadjuk el a fennállót, ami bizonyos csoportok szempontjából igazságtalan, másoknak meg kedvez, mert a mindenkori privilegizált csoportoknak ez az érdeke, és ezt valahogyan érvényesítik, például az iskolarendszeren keresztül. Bourdieu kutatásaiból tudjuk, hogy az otthonról hozott különbségeket, a kulturális tőkének az egyenlőtlenségeit az iskola szépen lefordítja a teljesítménynek a különbségére. Tehát amikor bemennek a gyerekek, akkor még származásiak az egyenlőtlenségek, és amikor kijönnek a végén a különböző bizonyítvánnyal, akkor már legitimálva van, hogy ez a teljesítménynek a különbsége. És részben azért nem érezzük igazságtalannak az egyenlőtlenségeket és privilégiumo-

kat, mert az oktatási rendszer hitelesen tudja előadni, hogy valóban az érdemek szerint, és az iskolarendszer saját autonóm mércéi szerint történnek a dolgok.

Z. M.: Mihályhoz kapcsolódva: azt nagy biztonsággal ki lehet jelenteni, hogy egy igazságtalan világban élünk. Segyetértetek, hogy önmagában nem sokat ér ez a megállapítás. Az embernek kell, hogy legyen egy koncepciója az igazságosságról ahhoz, hogy meg tudja mondani, mi pontosan az igazságtalan. Sokan úgy vélik, hogy egy igazságos társadalomban mindenkinek az érdemei szerint kellene hozzájutnia bizonyos jogokhoz, lehetőségekhez, elosztási állapotokhoz stb. Van, aki meg másképpen fogja ezt fel. Pl. Rawls méltányosságként fogta fel: egy társadalom akkor igazságos, ha tagjai fair módon részesülnek bizonyos társadalmi alapjavitól annak érdekében, hogy megszűnjenek azok az egyenlőtlenségek, amelyek a „társadalmi”, illetve a „természeti lotó” eredményei; Rawls teljesen elutasította az érdem alapú elosztást.

Cz. A.: Biztos, hogy kell egy koherens igazságosság koncepció ahhoz, hogy a társadalmi egyenlőtlenség mindenféle minősített formáit támadjuk? Nem lehet-e azt mondani: noha nincsen egy koherens igazságosság koncepcióm, de mindenféle praktikus példák sokaságával igazolni tudom, hogy egy olyan társadalom, ahol ra-

pid módon megugranak a társadalmi különbségek, az rettenetes tud lenni. A társadalmi egyenlőtlenségek bizonyos típusú elszabadulását azért kéne megakadályozni, mert így a társadalom összeomolhat, vagy diszfunkcionális lehet.

Z. M.: Igen, de amit elmondtál, már abból is következik, hogy bizonyos dolgok állapotát tudnunk kell értékelni, és ehhez kell egy mérce. Azt mondod, hogy elszabadulnak bizonyos dolgok. Mik szabadulnak el? Miért rossz az? Például ha egy egyenlőtlen társadalomban – erre vannak empirikus adatok – megnő a mentális betegségek száma, a bűnözés, akkor azt kell mondani, hogy egy olyan társadalmat akarunk, ahol ezek a problémák nem szabadulnak el. Ez már egy koncepció. Az más kérdés, hogy koherens vagy sem.

T. E.: Ez nem feltétlenül az igazságosságról szól. Ha azt mondjuk, hogy mindenkinek jó, ha kimehet majd az utcára sötétedés után, akkor ez gyakorlati dolog, ehhez nem kell igazságosság koncepció.

V. M.: Hát igen, de mi olyan szerencsés országban élünk, ahol az ország vezetésének második embere megmondta, hogy mi a helyzet. Azt mondta, hogy aki nem vitte semmire, az annyit is ér. Ez egy igazságosság koncepció. Ez a meritokratikus elvnek a teljesen világos és egyértelmű

megfogalmazása. Honnan tudom, hogy valaki mennyit ér, onnan, hogy mire vitte. És aki sokat ér, sokra viszi, és aki keveset, az semmire se. Lehetne ezt variálni és azt mondani, jó, van, aki vihetné, csak nem akarja, mert nem érdekli az egész, mert ő csak focizni akar, stb. De az az igazság – igazság? mit tudom én, mi az igazság –, hogy a meritokratikus mérce az egy lehetséges és elfogadható valami. Az abszolút egyenlőség koncepció azzal a veszéllyel jár, hogy nem merek majd este kimenni este az utcára. Szóval nem olyan egyszerű ez, tényleg ebben kéne megegyeznünk, vagy nem kell megegyeznünk, de ezt kell lássuk elsősorban, hogy nem ússza meg a társadalom meritokratikus koncepció nélkül. Van a radikális kritika, amelyik azt mondja, hogy ez hamis, mert hamis ez az egész elképzelés, hogy mindenki annyit ér, amire vitte. Persze, hamis. De a másik oldalon mindig abból indulunk ki, hogy tessék teljesíteni, tessék elvégezni a dolgot, aki nem csinálja, azt nem szeretjük, az a társadalomnak egy problematikus egyede. Akkor aztán jön a még baloldaliabb kritika, és az azt fogja mondani, hogy nem, nincs problematikus egyed, minden ember egyenlő. Mit jelent az a mondat, hogy minden ember egyenlő? Fogalmam sincs. Biztos, hogy nem egyenlő.

T. E.: Az erre vonatkozó szociológiai vizsgálódásokból általában az derül

ki, ma Magyarországon a nagy többség egyetért egy ilyen meritokrati-
kus és individualista koncepcióval.
Másfelől amit idéztél, hogy mindenki
annyit ér, amennyi van neki...

V. M.: ...nem amennyi van neki.
Amire vitte. A kettő nem egészen
azonos!

T. E.: Akkor, amire vitte. De abból a
szempontból, amit mondani akarok,
ez nem feltétlenül nagy különbség.
Mert azon is érdemes elgondolkodni,
hogy mi az, hogy meritokratikus? Ha
képességei meg erőfeszítései szerint
tudunk értékelni valakit, akkor az az
ő érdeme. De hogy vajon az ő képes-
ségei és erőfeszítései az elért pozíció-
jával hogyan korrelálnak, az már nem
olyan magától értetődő.

Cz. A.: Mondjuk egy kicsit megtolják,
és akkor a nemzet gázszereleje sokra
viszi, noha se a képességei, se semmi
nem jogosította volna föl erre.

V. M.: Szerintem sem jogosította.
Annyira semmiképp, mint amennyi-
re vitte. Mert van másik x jó gázsze-
relő. Csak a másik oldalról is nagyon
nehéz megnézni, honnan tudjuk,
hogy mi az, amivel valaki hozzájárul
a társadalom egészének vagy egy kö-
zösségnek az előremeneteléhez.

T. E.: Persze úgy is értelmezhetjük a
meritokratikus elvet, hogy ha vala-
kit, mint mondtad, megtoltak, akkor

jól építette a networkjét, beletett egy
csomó energiát, kapcsolatokat épít-
tett, s akkor ez díjazódik.

Cz. A.: Azért ez nem a strómanokra
vonatkozik. A stróman nem építette
a networkjét, őt megtalálták.

V. M.: Valamennyire igyekezett, hogy
megtalálják. Én szerintem nem talál-
nak meg senkit sem, aki nem igyek-
szik, hogy megtalálják.

Z. M.: Csak egyetérteni tudok, hogy
akkor tökéletes az érdemalapú társa-
dalom, ha nincsenek esélyegyenlő-
séget torzító hatások. De a mai Ma-
gyarország nyilvánvalóan nem ilyen
társadalom, ahogy az említett példa
is mutatja. A másik pedig, hogy mi az
egyenlőség? Legalábbis abban a világ-
ban, ahonnan én jövök, ez a modern
angolszász politikai filozófia, egyen-
lőségen egyrészt morális egyenlősé-
get szoktak érteni.

Cz. A.: Ez a személy morális egyenlő-
sége. Komoly természetjogi és teoló-
giai gyökerei vannak. Pál apostol sze-
rint nincsen többé se görög, se zsidó,
se úr, se szolgál, se férfi, se nő...

Z. M.: ...mert minden ember ugye,
Isten képmására teremtett. De
hogy ezen manapság mégis mit szok-
tak érteni, azt legkönnyebb talán a
megalázó bánásmód elutasítása felől
megközelíteni. Tehát hogy vannak
bizonyos dolgok, amit emberekkel

nem lehet megtenni. Nem arról van szó, hogy az emberek ugyanakkorák lennének, ugyanolyanok az értelmi képességeik stb., hanem hogy van bizonyos morális követelmény, amit minden emberrel szemben érvényesíteni kell. És ebből kiindulva van még másrészt, ami ma szintén elég népszerű témája a politikai filozófiának, az állampolgári egyenlőség. Az állampolgári egyenlőség sem arról szól, amit Mihály mond, hogy érvényesüljön egy szigorú egyenlőség, mindenki kapjon ugyanannyit, hanem ez inkább republikánus megfontolásból az egyenlők társadalma, ahol az egyik ember nem hajbókol a másik előtt csak azért, mert magasabb kaszta született bele.

V. M.: Ez a modernizmus alapeleme tulajdonképpen. Kössük a francia forradalomhoz, bár távolról sem vagyok biztos benne, hogy ahhoz kell kötnünk. Addig olyan társadalmak léteztek, ahol az emberek születésüknél fogva különbözőek voltak. És ezt mindenki elfogadta. Nemcsak az arisztokrácia fogadta el, hanem a legsóbb rétegek is, hogy igen, van fönt, és van lent. Ez világos. A francia forradalommal beinduló modernitás ezt állandóan megkérdőjelezi. Jogosan kérdőjelezi meg, mert minden ember egyenlő, akármit is jelentsen ez, születésénél fogva ember, tehát mindenféle emberi jogok megilletik. Nincs olyan, hogy az egyiknek több joga van, a másiknak meg kevesebb.

Nem csoporthoz, osztályhoz, társadalmi réteghez kötött, hogy milyen jogaink vannak, hanem minden embernek egyenlő jogai vannak. Igenám, de hát nem világkormány van, hála Istennek, vagy sajnos – valószínűleg egyszerre igaz mindkettő. Így aztán egyszer ezt definiálják emberi jogokként, máskor mást definiálnak emberi jogokként, aztán jön egy ENSZ, csinál egy chartát, s fölírja papírra, hogy ezek és ezek az emberi jogok. Hát ez mind illúzió! Az a kérdés, hogy egy ideális sémát akarunk fölvezetni, amelyről tudjuk, hogy utópia, vagy azt szeretnénk megnézni, mégis hogyan lehetne azokat a társadalmakat, amelyek vannak, élhetőbbé tenni, hogy kirívó igazságtalanságok ne legyenek.

Cz. A.: Úgy érzem, szorulok be egy olyan radikális baloldali sarokba, ahova nem szeretném magam pozicionálni; ám legyen. Picit vitatkozva, vagy tán félreértve Misut, onnan kezdeném, hogy ugyan a francia forradalom óriási törést jelentett, de pont a Miklós említette angolszász hagyomány jelentheti azt is, hogy időben vissza is mehetnénk, legalább egy évszázaddal. A *habeas corpus*, az az elképzelés, hogy legalább a test a tied, tehát az a minimumjog...

Z. M.: ...vagy a levellerek!

V. M.: Jó, hát angol forradalom is volt. Csak nem terjedt túl tulajdon-

képpen Anglia határain, és ami általánossá vált, azt a francia forradalomhoz kötjük. Sok szörnyűséget is ahhoz kötünk.

Cz. A.: Persze. De nem lehet-e azt mondani: bármilyen szörnyűségek történtek is a modernitásban, mégis a minimumjogok elképzelése a mai modern technikai adottságok közepette, s anélkül hogy valamilyen szélsőséges, elviselhetetlen utópiát próbálnánk megvalósítani, azért mégiscsak kiterjeszthetőbb. Ami a tizenhetedik században a *habeas corpus* lehetett, az ma nemcsak az élethez, a fizikai létezéshez való jog lehetne, hanem mondjuk a lakhatáshoz való jog vagy az ételhez-italhoz való jog. Ezek ma nem nagyon nehezen megoldható dolgok, pl. nem kell szörnyű beavatkozásnak történnie ahhoz, hogy hajléktalan embertársaink valamilyen lakhatáshoz jussanak. Nem kell ahhoz szélsőségesen egalitárius társadalmat létrehozni, hogy ne legyen gyermekéhezés, illetve hogy ne legyen tömeges hajléktalanság.

V. M.: András, amit most elmondasz, az egy utópia, akárhogy mondd.

Cz. A.: Igen, de csak mert nem tettem hozzá, hogy nem Afrikáról beszélek. Ez egy olyan utópia, ami sokhelyütt megvalósult.

V. M.: De elvileg mi elismerjük, hogy a hajléktalanoknak ugyanolyan jo-

gaik vannak a lakhatásra, mint akárki másnak. Ám tényleg ugyanolyan joguk van? Fenét! Vegyük tudomásul, joguk lehet, hogy van, de hát most jogról beszélünk, vagy arról beszélünk, hogy mit tekintünk igazságosságnak. Nem elég a jog elismerése.

Cz. A.: Én se csak jogról beszélek. Olyan, viszonylag gazdag társadalmakban élünk, ahol csomó minden lehetőségessé vált, ami a korábbiakban elképzelhetetlen volt, és – megismételném – a világ bizonyos pontjain meg is valósult, többé-kevésbé.

V. M.: Többé-kevésbé, igen. Most ne próbáljuk itt elemezni, hogy tényleg a Nyugat annyival jobb-e, mint ezek a volt szocializmusok. Nem érdekes, ha általában beszélünk az igazságosságról. De egyet kimondhatunk. Hogy nem elég a jog, mert ha megnézed a Borsodban élő cigánygyerekeket, nekik is mindenre megvan a joguk. Csak lehetőségük nincsen semmire. Nem semmire, nem halnak éhen, azt hiszem. Csak az öregek szoktak éhen halni meg megfagyni. Nekik is joguk volt a fűtéshez. De még mekkora joguk volt hozzá. Csak nem tudták megszerezni a tüzelőt.

Z. M.: De szerintem ez egy következő kérdés. Ha tudjuk, hogy igazságtalan, hogy megfagynak és éhen halnak, akkor bizonyos fokig az első feladatunkat már elvégeztük: azonosítottuk, hogy ez igazságtalanság, és az

igazságos társadalommal ez az állapot nem fér össze. Lehet mondani, hogy mit érnek vele, ha csak ennyi van a kezükben; azért mégiscsak valamit, mert tudjuk, mi az az irány, amerre menni kéne. Vélném, ekkor megint érdekes lehet az angolszász vonal. Itt ma már a kurzusokat az ideális és a nem ideális elmélet közötti különbségtétellel vezetik be. Ez nagyjából megint Rawlston ered. Rawlston az igazságosság elmélete egy tökéletes társadalmat próbál elképzelni, ahol szigorú szabálykövetés van. A létező társadalmakban minden van, csak szigorú szabálykövetés nincs. Szóval a nem ideális elmélet egyre nagyobb teret nyer az utóbbi időben a politikai filozófiában. Ne azt gondoljuk el, hogy miként jöjjön létre egy ideális társadalom, hanem induljunk ki abból, hogy ami van, az igazságtalan, és azt hogy lehetne kijavítani. Hogyan tudunk ebből a nem igazságos állapotból eljutni egy igazságosabb állapotig, hogyan tudjuk ezt definiálni. Ez bizonyos fokig mindenképpen tényleg utópia lesz, de szerintem nincsen semmi baj az utópiákkal.

V. M.: Makacsul visszatérek ahhoz, hogy érdemes-e teoretikusan kidolgozni, hogy mi lenne az igazságosság?

Cz. A.: Persze, én is pont arra próbáltam célozni, hogy nem. Nem egy ideális elméletet próbáltam akár csak felvázolni is, hanem felvettem azt a

lehetőséget, hogy olyan, viszonylag gazdag társadalmakban élünk, amelyek viszonylag kevés erőfeszítéssel simán meg tudnák oldani, mondjuk a lakhatásnak a problémáját.

V. M.: Te most a politikusok felől beszélsz. Politikuson érthetjük az ország vezetését is, a helyi önkormányzat és a civil szervezetek vezetését is. De ez nem teória kérdése. Arra járkálok és látom, hogy itt baj van, s kitalálom, hogyan lehet ezen segíteni. Ezen segíteni, és nem hogy miként lehet egy igazságosabb világot létrehozni. Mert a teoretikusok állandóan nyomják ezt az izét, sok füle-farka nincsen.

T. E.: Én megpróbálnám összekapcsolni a két dolgot. Joguk van rá, de mire mennek vele – azért az sem magától értetődő, hogy joguk legyen rá. Hol van ilyen joguk? Tehát ez is fontos, hogy egyáltalán vannak-e konszenzusos elgondolásaink arról, mi az a méltányos létminimum, és ha vannak, akkor ez mégiscsak valami általános elv. Az az érdekes, hogy mit tart jogosnak, igazságosnak az adott társadalom. Mert azért nincsenek bizonyos jogok rögzítve, vagy azért nem adunk lakást minden hajléktalannak, vagy ezért nem vezetünk be többek között feltétel nélkül alapjövedelmet, mert a társadalom ezt nem fogadná el igazságosnak, vagy legalábbis azt gondoljuk, hogy nem fogadná el igazságosnak.

Z. M.: Amit az előbb mondtatok, az már egyfajta utópia. Hogy mindenkinek legyen fedél a feje fölött, meg hogy senki ne haljon éhen.

V. M.: Megint általánosságban beszélünk. Az előbb már viszont eljuttunk oda, hogy nézzük azokat a konkrét feltételeket, amelyek között emberek járkálnak az országban, szociálisan vagy politikailag elkötelezettek, vagy mit tudom én, hogy vannak elkötelezve, észreveszik, hogy valami tűrhetetlen, és megpróbálnak tenni ezért valamit. Ők nem az igazságosabb társadalomért akarnak tenni valamit, hanem azért, hogy azok a szerencsétlen kölykök ne nyomorogjanak, ne éhezzenek, ne fázzanak és így tovább. Ez nem ugyanaz.

T. E.: Borzasztó érdekes elgondolkodni azon, hogy azok, akik járnak-kelelnek, és azt gondolják, hogy mások ne éhezzenek, azoknak azért nyilván az van valahol a fejében, hogy nem annyira igazságos, hogy ott éheznek, nekem meg tele a hűtőm. Arra lenne izgalmas rákérdezni, hogy ők ezt így gondolják, mások meg máshogy gondolják, s miért gondolják máshogy és hol lehetne konszenzusra jutni?

V. M.: Eljutottunk az antropológiához.

Z. M.: Két dolgot mondanék. Az egyik, hogy az nem igazságossági kérdés, hanem humanitárius, hogy

ne szenvedjenek embertársaink. Az igazságosság valamilyen szempontból a kötelességekről szól: mi az, ami valakinek kérés nélkül is jár. Pl. a libertariánusok – akik nem annyira rossz emberek, mint gondolják róluk, csak tévednek, dehát az egy dolog –, nos, ők hogy vélik? Itt van Robert Nozick klasszikus esete. Ő azt mondja, hogy csak a rossz hír hozója, nem őt kell ezért bántani: amit a baloldaliak gondolnak, a széles elosztás, arra egész egyszerűen az emberek nem jogosultak; mindazonáltal elmélete kompatibilis azzal, hogy a gazdagabbaknak segítenie kell az elesetteken – de ez nem jár. A másik, amit hangsúlyozni szeretnék, hogy szerintem tök mindegy, hogy erről az emberek mit gondolnak. Nem fogadják el, hát Istenem, nem fogadják el. Csak tisztázzuk, azért az jó kérdés egyébként, hogy vajon az igazságossági elméletünknek része kell-e legyen, hogy az emberek mit fogadnak el és mit nem. Mert lehet, hogy például mit tudom én, Singernek meg követőinek van igaza, és mindenki jövedelmének egy jelentős részét Afrikába kellene utalni segélyként az éhezőknek. Most nyilván erre is rögtön mondhatjuk, hogy de az emberek nem fogadnák el. Az egy dolog, de lehet, hogy ez lenne a helyes, amit tehetünk.

V. M.: Bocsánat, ki határozza meg, hogy mi a helyes?

Z. M.: A filozófus.

V. M.: A filozófusokat küldjük haza. Azok semmire nem valók. Csak abból lehet kiindulni, hogy adva van egy társadalmi állapot, és a társadalmi állapoton belül vannak ilyen erők, olyan erők, amolyan erők, ezek egymással hadakoznak, és vagy az egyiknek sikerül keresztülvinnie az elképzelését, vagy a másiknak.

Z. M.: De pont az a lényeg, hogy mi nem ebben vagyunk érdekeltek. Természetesen, ahogy az lenni szokott, a filozófusok rengeteget tévednek, ezt tudjuk, de...

V. M.: Nem tudom, hogy tévednek-e. Fogalmuk sincs, miről beszélnek.

Z. M.: Jó esetben azért van. A filozófiának pont a lényege...

V. M.: ...az antropológia, amit Emőke nagyon helyesen előszedett.

T. E.: Nem arról beszélek, hogy amit a társadalom nem fogad el, az nem helyes, vagy ne törekedjünk arra, hogy elfogadják. Beszélhetünk arról is, hogy mi a helyes szerintünk, meg beszélhetünk arról is, s a bourdieui felütéssel nekem úgy tűnt, hogy erről akarunk beszélni, hogyan működik a társadalom. És ebből a szempontból meg hogyan érdekelne minket, hogy az emberek ezt vagy azt nem fogadják el – akkor mi más érdekeljen bennünket?

Z. M.: Mondjuk ez egy további kérdés már.

V. M.: Mihez képest további?

Z. M.: Ahhoz képest, hogy azonosítottuk a problémát.

V. M.: Hogy kidolgozzuk az ideális társadalom sémáját, és aztán megnézzük, hogy kik azok, akik hajlandók ennek megfelelően működni, és kik azok, akik nem. Ebből két lehetőség adódik. Egy. Vagy lehúzzhatjuk magunkat a véécén, ezzel az egész szép teóriánkkal, vagy diktátorokká válnunk. Ez a két lehetőség van.

Cz. A.: Hát azért látok köztes opciókat is. Megpróbálhatunk létrehozni olyan közösségeket, ahol ez az egész működik. És ezek a legkülönbözőbb közösségek lehetnek.

V. M.: Próbáljuk megnézni, hogy kikkel hozhatunk létre ilyen közösséget. Az egyik ember képes efféle közösségi tevékenységre, a másik nem. Látjuk ezt, főleg olyan szituációban, amiben mi vagyunk, ahol a politikának nem éppen az a célja, hogy a társadalmi igazságosságot megvalósítsa. Ezzel szemben megjelennek a színen olyan egyedek, közösségek és civil mozgalmak, amelyek éppen ezt akarják megvalósítani. Ám az igazságos társadalmat a filozófusok akarhatják, meg megvadult politikusok. A filozófusok elmondják a javaslatu-

kat, aztán hazamennek, a megvadult politikusképpé válnak. Aztán őke mond, az pokolian fontos. Nem lehet a többség akarata ellenére kormányozni, nem lehet a többség akarata ellenére bevezetni dolgokat. Ezt ne úgy tessék érteni, hogy a fentiek semmiféle nevelő funkciója nem lehet. Lehet. Csak ne erőltessük, mert azt már kipróbáltuk. Én már hosszú évtizedeken át próbáltam ki, ti fiatalabbak vagytok. Ne legyen az államnak nevelő funkciója. Lehet beszélni arról, mit is látok helyesnek, mit látok kevésbé annak, de az állam tulajdonképpen lehetőségekhez kell, hogy szabja az elképzeléseit, és a meghozott törvényeket. Hát sajnos, nálunk is ez a helyzet. Vezérünk, Viktor kiszaszerolta, hogy mit szeret ez anép. Szeretie megvadult nacionalizmust, rettenetesen utálja az idegeneket, satöbbi, és akkor mi van. Az, hogy ő tudja, hogyan marad hatszáz évig miniszterelnök. Z. M.: Szerintem ez kormányzás kérdése. Z. M.: Szerintem ez kormányzás kérdése. Ez nem a „Hogyan vezessünk egy népet?”. Machiavelli próbálkozott ilyesmivel: hogy kellene egy várost vezetni. Egyébként nyilvánvalóan ő is egy csomó dologról tudta, hogy az helytelen, de hát ugye ha a fejedelem sikeres szeretne lenni... Az a fajta politikai elmélet, amit művelek, az nem a hogyan kormányozunk sikeresen forgatókönyve, hanem

erkölcsi szempontok alapján. Amibe akár az is beleférhet, hogy X, Y társadalomban ez-és-ez mondjuk utópisztikus.

V. M.: Te mint politikai teoretikus sokkal inkább filozófus vagy, mint én, a filozófus. Kidolgoznál nagyon lelkesen koncepciókat, amelyek az elképzelésed szerinti igazságosabb világot hoznak magukkal. Én meg már erről leszoktam. Feuerbach II. tézisét úgy utálom, mint a szart. Egyrészt a filozófusok mindig is azt akarták, hogy megváltozzon a világ, és akkor jön, hogy eddig csak magyaráztuk, most megváltoztatjuk: íme a recept. Köszönöm szépen, kipróbáltuk, nem kérjük. Hanem arról próbáljunk meg beszélni, nem akarom megszabni, hogy miről próbáljunk meg beszélni, inkább: én arról beszélnék, hogy adva egy világ, amely még soha igazságos nem volt. És hogy viszonyuljunk ehhez? Addig nem nyugszunk, amíg ki nem dolgozzuk az igazságos társadalom receptjét, és akkor tudjuk, hogy ez utópia, s ebből megpróbálunk valamit megvalósítani. De kik ezek a mi? Menjünk politikusnak, vagy szidjuk a politikusokat, mert mégse próbálják meg, és milyen kényelmes a helyzet, nekünk csak szidni kell őket, és minden rendben van. A másik lehetőség viszont az, hogy lehet lassú mozgásokon keresztül bizonyos alapvető kérdéseinkben igazságosabb megoldásokat találni.

Cz. A.: Meliorizmus. Oké, ne legyen nevelőállam, de valamilyen értelem-
ben orientáló állam azért mégiscsak
elképzelendő, nem? Például olyan ál-
lam, amelyik ha érzékeli is, hogy nem
tud a közösség nagy többsége ellené-
ben kormányozni, de mégsem pró-
bálja szítani a xenofóbiát. Érzékeli
azt, hogy mennyire idegengyűlölő ez
a társadalom, de nem játszik még rá
arra pluszban egy óriásplakát-kam-
pányban.

V. M.: Manapság azért nem a szép-
ségnek, az igazságnak és a jósnak
elkötelezett politikusokkal találko-
zunk, és nem csak Magyarországon
nem. Mindenki meg akar maradni a
hatalomban, s azt nézi, hogy az em-
bereknek mit mondjon ahhoz, hogy
elfogadják. Hogy őt fogadják el.

Cz. A.: Egyébként a magam részéről,
bár nem állítanám, hogy madárjós
vagyok, aki tudja, mit hoz a jövő, de
még abban sem vagyok biztos, hogy
ez hosszú távon ügyes taktika. Ez az
éppen leeső tányérnak az elkapását
jelenti. Hosszú távon mindannyian
halottak vagyunk, tudom, de...

V. M.: Ez a probléma, látod? Hogy a
filozófus örökkévalóságokban gon-
dolkodik. Mi az, hogy igazság? Ösz-
sze-vissza történnék dolgok. És most
csinálunk valamit, ami igazságos az
érzésünk szerint, jaj de jó, sikerült,
ennek nagyon örülök.

Cz. A.: Ennél azért rövidebb távra
gondoltam. Esetleg nemcsak az lehet
a politikusnak a nagy vágya, hogy a
pillanat ura legyen, vagy akár a kö-
vetkező választást megnyerje, hanem
elképzelhető, hogy öt év múlva is
lesz még világ, és mondjuk különbö-
ző szcenáriókra érdemes felkészülni.
Annál nagyobbnak látom a bajt, hogy
most sokan bután alkalmazkodnak
bizonyos érzékelt elvárásokhoz.

V. M.: Ezt nevezzük populizmusnak,
ez terjed ma a modern világban.

T. E.: Nem csak a gyakorlati kor-
mányzásról, vagy a totál elvont ter-
vekről lehet beszélni. A kettő között
van csomó minden. Pont arról lehet
érdekes beszélni, hogy milyen elvek,
akár utópiák, ideálok mentén, miről,
hogyan lehet értelmes társadalmi dis-
kurzusokat folytatni.

Cz. A.: Apropó: feltétel nélküli alap-
jövedelem? Kíváncsi lennék, hogy mi
a viszonyotok hozzá.

V. M.: Hogy mi erről a véleményünk,
azt kérdezed? Biztos, hogy van véle-
ményünk? Én előbb kipróbálnám.
Szóval, nem tudom, kicsit utópisztiki-
kus elképzelésnek gondolom, hogy
mindenkinek legyen alapjövedelme,
amiből szerényen, de meg tud élni.
Na most, ha ez mindenkinek van, ak-
kor az biztos nagyon jó. Csak azt nem
tudom, mi történik ekkor a társada-
lomban, és erre nem tudok válaszol-

ni anélkül, hogy kipróbáltuk volna. Nem tudom, mit fognak azok szólni, akik úgy gondolják, most miért az én pénzemből csípnek le, én termeltem meg, miért jár nekik, amikor nem csinálnak semmit. Ez lesz a többség. Ilyenkor hogyan lehet ezt megvalósítani? Erőszakkal?

T. E.: Nem arról van szó, hogy akkor rögtön valósítsuk meg. De például egy kicsit szélesebb társadalmi párbeszédet azért lehetne kezdeni róla. Elmondhatnák azok is az érveiket, akik attól tartanak, amit mondasz, meg azok is, akik szerint nem kell ettől tartani.

Cz. A.: És mit értünk megvalósításon? Miért kellene rögtön nagyban gondolkodni, valósítsa meg egy gazdagabb önkormányzat. Kortárs nyugati példák is vannak arra, hogy lokálisan próbálták ki.

Z. M.: Már a tizenkilencedik században, a vidéki Angliában volt ilyesmi, a Speenhamland-rendszer, de Polányi és Marx is kritizálták, hogy nem működött.

T. E.: Alaszkában is volt alapjövedelem. Az olajjövedelmek egy részét osztották szét. Finnországban jelenleg is zajlik egy efféle kísérlet.

Z. M.: Alaszkában a mai napig mindenki kap némi járadékot, azt hiszem évi kb. egy-két ezer dollárnak meg-

felelően. Meg Kanadában is volt a hetvenes években, kísérleti jelleggel, és állítólag ma már úgy gondolják az adatokat vizsgálók, hogy működött, de persze ez megint empirikus kérdés. Pont az ilyen teszthelyekkel az a baj, hogy a tudósok szerint érvényesül egy teszthatás, mert az emberek elkezdenek máshogy viselkedni, amikor tudják, hogy figyelik őket. Én egyébként az alapjövedelemről nem gondolom, hogy az igazságos társadalomnak feltétlenül része kell legyen. Úgy vélem, hogy kompatibilis, része lehet. Bizonyos szempontból ez valóban egy pragmatikus kérdés, hogy tényleg hozza-e a dolog azokat a pozitívumokat, amiket szeretnénk tőle elvárni: ha igen, akkor jó, ha meg nem, akkor hagyjuk. Mert végül is az alapjövedelem valamilyen szinten, amiről Mihály is beszélt, egyfajta alternatívája egy társadalmi minimum megteremtésének. De a társadalmi minimumot szükséglet alapon is létre lehet hozni. Tehát hogy próbáljuk meg beazonosítani azokat a csoportokat, akiknek valamire szükségük van, s őket célzottan támogassuk.

V. M.: Ha a pénzt megkapják, akkor azt fogja mondani a többség, hogy úgyis elisszák, ne adjuk oda nekik. És talán még igazuk is van, nem tudom. Én is biztos elinnám, ha másom sincs, azt a kis pénzt. Amiről most beszéltél az az, hogy aki láthatóan hajléktalan, annak valamiféle hajlékot kell kiutalni. Minden rászorulóknak mindennap

kiosztjuk az élelmiszeradagját, stb. Ez nem jövedelemminimum, hanem a biztosítása annak, hogy a társadalom legalsóbb rétegei ne hulljanak ki a társadalomból. Valószínűleg nagyon jó lenne; humanitáriusabb társadalmakban biztos meg is valósítható, nálunk biztos nem. Ami összefügg azzal is – most attól függetlenül, hogy micsoda vagyonok halmozódtak itt föl –, hogy ez egy szegény társadalom. Vagyis akik középen vannak, és fantasztikus, mit güriznek azért, hogy legyen normál lakhatásuk és normálisan tudják étkeztetni és öltöztetni a gyerekeiket, azoknak ez nem nagyon fog tetszeni. Hollandiában vagy Svédországban persze...

Z. M.: Ugye, ha a valódi feltétel nélküli alapjövdelemről beszélünk, akkor még a milliárdos is megkapja, mert onnantól fogva, ha nem, akkor az már nem feltétel nélküli jövedelem, akkor már nem vonatkozik mindenkire. De sokféleképpen lehet ezt csinálni, pl. hogy a középosztály is pluszjövdelemhez jusson. Viszont etikai alapon elfogadhatatlan, hogy bizonyos emberek, akiktől azt gondolják, nem tesznek semmit azért, hogy bármijük legyen, hogy ők ne kapjanak semmit.

T. E.: Rengeteg minden van ebben az alapjövdelem témában. Először is szerintem ez jó igazságossági kérdés alapból. Szoktam próbálni a hallgatókkal beszélgetni erről, pláne ami-

kor két éve a Lét Munkacsoport, ez a magyar koncepció is bejött, akkor többször szóba került az órákon. És azt látom, hogy az egész nagyon erős elutasításba ütközik. Valahogy borzasztó erősen belénk van kódolva, hogy pénzt csak a munkáért. Ne legyen már olyan, hogy valaki munka nélkül jut pénzhez. Ezért fogadják el széles körben a mindenféle közmunkaprogramokat meg a workfare-t, mert ez rögzült a fejünkben, nem csak Magyarországon.

Cz. A.: A fizetett emberi munkának a periferezálódása és a prekariátus előtérbe kerülése nem azt jelenti-e, hogy szükségszerűen fel fog merülni a feltétel nélküli alapjövdelem? Rengeteg olyan ember lesz, aki egyébként nem jut jövedelemhez.

T. E.: Majd meglátjuk, így lesz-e, mert a nyolcvanas évek elején is azt mondták, hogy egy-két évtizeden belül a munkaképes korúak felének nem lesz munkája, aztán mégsem ez történt. Ettől függetlenül még máskor megtörténhet. Ez az egyik igazságossági probléma, a munkanélküliség, másrészt viszont az is borzasztó érdekes, amit mondtál, hogy ne adjuk oda nekik, mert majd elisszák. A múltkoriban diákokkal beszélgetve megjegyezte az egyik srác, hogy hát ő a hajléktalannak nem ad pénzt, hanem bemegy vele a közértbe és megveszi neki a zsemlét. Szerintem ez arculcsapása annak az embernek:

annyt se nézel ki belőle, hogy ő saját maga el tudja dönteni, hogy most neki a zsemlére vagy az üveg borra van szüksége. És a feltétel nélküli alapjövedelem-koncepciónak pont ez egy borzasztó fontos eleme: mindenkinek ezt az egyenlő méltóságát próbálja kialakítani azáltal, hogy egyáltalán megteremti a lehetőséget erre. Mert iszonyatosan széles rétegekben egyszerűen föl sem merül, hogy lehetne huszonöt- vagy ötvenezer forint, amiről ő szabadon dönthet. És dönthet úgy, hogy leissza magát belőle. Vagy ugye fel szokták azt vetni pont a magyar alapjövedelem-koncepció kapcsán, amely a gyerekekre is előírnyozza a támogatást, hogy ha majd tizenévesek megkapják, akkor megveszik a mindenféle új, csilivili hülyeséget. Lehet, hogy először, egy vagy két évig megveszik az új, csilivili hülyeséget, de teremtettünk egy lehetőséget arra, hogy egyáltalán megéljék ezt a döntési helyzetet, és kidolgozódjanak másféle mércék, s egy idő után talán már nem a hülyeséget veszik meg. Tehát olyan lehetőség teremtődik, amit ezek a rétegek korábban nem ismertek. Részben ugyanezért nagyon más az, mint amit szintén mondtatok, a garantált minimum jövedelem. Hogy ne adjunk mindenkinek, adjunk a rászorulóknak. Ez mivel jár? Azzal, hogy a rászorulóknak pályáznia kell rá, be kell bizonyítania, hogy ő rászoruló, meg kell mutatni a lyukas zsebet, meg a lepukkant lakását. Ezt egy csomó em-

bernek adminisztrálnia kell, ki kell vonulni hozzá környezettanulmányra. Ez egyrészt marha sokba kerül, másrészt elég megalázó azok számára, akik átmennek ezen a procedúrán.

V. M.: De amit én mondtam, az tulajdonképpen semmi más, mint a munkánélküli segély. Aki keres, az megkapja a jövedelmét. Aki pedig nem jutott munkához, ott ne kérdezzük meg, hogy miért nem.

T. E.: Hát, akkor megint ugyanott vagyunk.

V. M.: Mindig ugyanott vagyunk. Mind fantáziálunk. A realitástól messze vagyunk.

T. E.: Az alapjövedelem-koncepciók azért túl vannak a fantáziálás kategóriáján.

V. M.: Csak gazdag országban van értelme erről egyáltalán szót ejteni.

Z. M.: Szerintem nem. A magyar alapjövedelem-koncepció nyilvánvalóan nem gondolkodhat abban, hogy majd mindenki dúskálhat. Viszont a segélyezési rendszert is kiváltaná, és jönne valami plusz még a fölött. A szegények meg az alsó középosztály számára olyan biztonságot teremtené, ami előtte nem volt meg. És ott lenne az elvárás, hogy a legelesettebbek elinduljanak, s bizonyos tesztek is azt mutatták, hogy megpróbáltak

a saját képességeik fejlesztése irányában elmozdulni.

T. E.: Egyáltalán lehetővé válna, hogy munkát keressenek.

Z. M.: Így van, hogy ne a napi apró-cseprő gondokkal kelljen foglalkozniuk, hanem lehetőségük legyen saját magukat fejleszteni. Azt szerettem volna még az előzőekhez kapcsolódva mondani, hogy a robotizáció és az informatika gyors ütemű fejlődése az egyik oka, amiért főleg a képzetlen munkák terén, ugrásszerűen meg fog nőni a munkaerő kínálat, és radikálisan át fogja alakítani a munka világát, aminek egyébként már ma is számtalan jele akad. Azt várnánk el a munkától, hogy elmegyünk dolgozni és megélünk belőle. Ám most már a dolgozói szegénység is nő. Van munkánk, csak mégse élünk meg belőle. Úgy vagyunk szegények, hogy van munkánk. És ott találhatjuk magunkat, hogy mondjuk lesz x kreativitást igénylő munkahely, ahova nem fog mindenki beférni, és ekkor elképzelhető, hogy az alapjövedelem segít. Tulajdonképpen mindig is ez zajlott a világban, amióta gépesítés van... Akad egy történész a Rutgers Egyetemen, James Livingston, aki a munka történetével foglalkozik, és a kutatásának az a neve, hogy *Fuck work*. Livingston rámutat, az emberi élet egyik sajátossága, a társadalmi élet sajátossága, hogy a karakterünket, identitásunkat is a munka alapján

határozzuk meg (valószínűleg sokan az alapjövedelmet is ezért utasítják el). Lehetséges, hogy ezt a technikai fejlődés valamilyen szinten meg fogja változtatni.

T. E.: Egy pillanatra a nem nagyon gazdag országok és az alapjövedelem kérdésére visszatérve: a magyar FNA (feltétel nélküli alapjövedelem) koncepció azzal számol – nekiültek mindenféle okos emberek, közgazdászok, nem a levegőbe beszéltek –, beleszámítva mindent, amit kiváltana, az adórendszer átalakításával együtt, hogy összesen néhány százmilliárdnyi pluszforrás kell hozzá. Néhány százmilliárdot hetente kiadunk valamire, úgy értem, országos szinten. Ti is halljátok, milyen összegek röpködnek. Ehhez képest két- vagy háromszázmilliárd forint pluszforrás szinte semmi.

V. M.: Elvesszük a WC-szerelőktől.

Z. M.: Megütötte a fületem, hogy a közgazdászok nem a levegőbe beszélnek. Tiltakozni szeretnék.

V. M.: Ez az egész probléma azért merült fel nyilvánvalóan, mert egyre inkább fennáll a veszélye annak, hogy a társadalom el tudja látni magát anélkül, hogy akár ötven százalék effektív termelőmunkát végezne. Ezért merült fel, nem azért mert ott vannak a nyomorultak, dehogy, az nem számít senkinek. Nem arról van szó,

hogy a munka valami tartást ad, persze, hogy ad tartást, de ha nem kell dolgozni, ha nem lesz magától értetődő – ez magától értetődő azért a mai világban, a modern világban, hogy igenis dolgozunk, és ezért kapunk jövedelmet –, akkor nem tudjuk, hogy hogy néz ki majd a világ. Ezért mondtam, ha kipróbáltuk, akkor majd meg tudom mondani, mi a véleményem róla.

T. E.: Nem hiszem, hogy akkor a többség nem dolgozna.

V. M.: Abból indul ki az egész koncepció, hogy azért kell az alapjövedelem, mert a többségnek nem lesz már munkája.

T. E.: A többségnek nem lesz a jelenlegi piaci alapon munkája. Tehát nem lesz olyan munkája, amiért a versenyszférában kapna pénzt. De ez nem jelenti azt, hogy nincs egy csomó közösségi szükséglet, egy csomó tennivaló. Minden attól függ, mit értünk munkán? Mert ha a munkán a *jobot*, az állást értjük, akkor tényleg előfordulhat, hogy az automatizálás, stb. miatt ez nem lesz egy csomó embernek. De ha a munkán a dolgok egy kicsit szélesebb spektrumát értjük, mindenféle hasznos, fontos, értelmesnek hitt tevékenységet...

V. M.: Kinek fontos, és kinek értelmes? Ez a kérdés.

T. E.: Egy csomó olyan dolgot meg lehetne csinálni, amire lenne igény, meg lenne szándék is, csak a jelenlegi feltételek mellett nem tudjuk megcsinálni, mert az a kényszer érvényesül, hogy meg kell élnünk a munkánkból. És ha az alapjövedelem megszüntetné ezt a kényszert, hogy meg kell élni a munkából és csak abból, akkor az emberek egy sokkal szélesebb spektrumból választhatnának az általuk értelmesnek gondolt tevékenységek közül.

V. M.: Én ezt nem tagadom, csak azt mondom, amíg ki nem próbáltuk, addig nem tudjuk.

T. E.: Addig nem tudjuk, se pró, se kontra. Szélesebb körben kellene modellkísérletek.

Z. M.: A robot az autógyárban kiváltja x ember munkáját. A Tesla tulajdonosának most épül az új gyára Kaliforniában, ahol a gyártósor teljesen robotizált lesz. Számolhatunk, hogy ott hány munkahely fog felszabadulni azért, mert robotok fognak gürizni, nem pedig emberek. Emiatt születnek azok az elképzelések, nemcsak a francia szocialista elnökjelölt, hanem pl. Bill Gates részéről is, hogy a robotot ugyanúgy meg kell adóztatni, mint az embert. Az abból befolyó pénzt pedig majd szociális kiadásokra kell fordítani. Vagyis úgy nézne ki a dolog, hogy az lenne a haszna a robotizációnak meg az automatizá-

lásnak, hogy ne a gyártulajdonosnak a profitja legyen x-szel több, hanem a közösségnek mint olyannak.

Cz. A.: A munka kapcsán nagyon fontos a robotizáció-problematika, de a prekár világ legalább ennyire. A saját bölcsész példámon veszem észre, hogy mennyire előtérbe kerülnek a nem hagyományos, atipikus foglalkoztatási módok. Engem egyelőre nem vált ki robot, de azért érzékelem, hogy az utóbbi húsz évben mennyire megváltozott minden. Ez nemcsak egy egyszerű munkás problémája, hanem most már minket is elkezdett érinteni, az értelmiséget vagy a középosztályt is.

V. M.: ...lassan kikapcsoljuk, minek az.

Cz. A.: Tehát ez nem csak az alsó státuszúakat érintő probléma, nem?

Z. M.: Olyannyira nem, hogy pl. az eBayen évente 60 millió eladó-vevő vitát egy online alkalmazás segítségével döntenek el, ahelyett hogy jogászokat alkalmaznának erre a feladatra. Nyilvánvaló, hogy nem csak arról van szó, hogy ha bejönnek az önzetű autók, akkor hány sofőrnek fog megszűnni a munkája. De alapvetően úgy tűnik, az ilyen jellegű munkákat fogja ez a legjobban érinteni – azokat a munkákat fogják kiváltani a gépek, melyek rutinra épülnek, nem pedig kreatív döntésekre.

Cz. A.: Úgy veszem észre, meglehetősen, a robotizáció az az alap, amire minden épül, de nagyon sok egyébvel találkozva olyan prekár társadalom jön létre, hogy a robotizációval nem megszűnő állások esetében is elvész az a kicsi stabilitás, ami húsz, harminc éve még volt. És lehet, hogy ez az egész azzal is összefügg, hogy kipróbáltatott: olyan nagy ellenállás nem lesz; ezt is meg lehet veletek csinálni, akkor megcsináljuk. Nemcsak az van, hogy most akkor a prolikat kirúgjuk, és robotokkal helyettesítjük, hanem aki még nem helyettesíthető, azzal is eljártsszuk, hogy szerkesztőkém, kapsz majd fizetést – egy fél év múlva. Lázadsz ellene? Hát olyan nagyon nem. Fordítókám, akkor húsz évig ugyanaz az ívdíj. Ja, hogy húsz év alatt volt egy kis infláció? Ezeket mind ki lehetett próbálni, és a dolog egyre több helyen működik.

T. E.: Persze, de ez két különböző dolog. Érdeemes leválasztani a magyarországi/kelet-európai vadhajtásokat – ez a szerkesztőkém, fordítókám – arról, hogy általánosságban az egész nyugati világban van egy prekarizálódás. Tehát a fizető munkához kötődő viszonyoknak az egyre bizonytalanabbá válása.

V. M.: Átlépünk lassacskán azon a ponton, amikor az ember által megalkotott robotok csak az ember által beléjük programozott dolgokat tudják ellátni. Fejlettebb emberek

lesznek, mint mi vagyunk. Mi meg pancsolunk a Balatonban, vagy elmegyünk valami melegebb helyre, és ott valahogy megleszünk, és akkor a világ meg fölntartja magát mindenféle robotok által. De nem tudom, miről beszélgetünk most, mert nem az igazságosságról.

Cz. A.: A prekariátus és a társadalmi igazságosság szerintem összefüggő dolgok.

T. E.: Abszolút. Ezekből a mindenféle atipikus munkaformákból három van, amit így külön számon tartanak a mindenféle uniós statisztikákban: a részmunkaidő, a határozott idejű szerződés meg az önfoglalkoztatás. És ezek egy csomó országban így együtt most már nagyjából kiterjednek a foglalkoztatottaknak a felére. Az újonnan létrejövő álláshelyek között meg még nagyobb az arányuk. Van egy általános elbizonytalanodás, ami megnyilvánul a határozott idejű, gyakornoki, részmunkaidős stb. munka terjedésében, tehát hogy nincs az a hosszú távú stabilitás, ami a klaszszikus bérmunkás társadalomnak a sajátja volt. Azt gondolom, hogy ez a meghatározó vonása a mai társadalmi állapotnak, ha van neki ilyenje. Ez az általános és nagyon széles rétegeket érintő bizonytalanság. Persze ezt is érdemes kétfelé választani. Mondjuk a prekariátusnak van egy felső rétege: itt nemcsak te vagy, hanem olyanok is, akik ezt valamilyen módon

szándékosan és önként csinálják, szabadúszóként például, az operatőr szintén egy ilyen prekár státusz, mert hol van munka, hol nincs. De ami a társadalmi igazságosság szempontjából fontosabb, az az alsó része a prekariátusnak, ahol tényleg a megélhetés szélén való egyensúlyozásról van szó. Egyébként vicces, hogy annak ellenére, hogy mindez milyen hihetetlenül széles rétegeket érint, valahogy mintha nem változtatná meg az alapvető elgondolásainkat arról, hogy mi az igazságos. A rendes embernek a fizetéséből, a rendes embernek munkából kell megélnie, dolgoznia kell.

Cz. A.: Mert mindannyian protestánsok vagyunk abban az értelemben, hogy a munkának mint identitáselemnek iszonyú a súlya. A fiatalokban is legalább annyi ott van, hogy ciki nagyon hosszú távon munka nélkül lennem.

T. E.: Mindig a hallgatókkal jövök, de pont valami ilyesmiről próbáltam velük eszmét cserélni a múltkor, és akkor valamelyik srác nagyon vágta a pofákat, és amikor megkérdeztem, azt mondta, hogy nem érti, hogy mi ez a hülyeség, amiről beszélünk? Mit lehet arról beszélni, hogy dolgozzunk-e vagy sem? Hát az az élet értelme, nem? Mondta nekem egy huszonegy éves gyerek. És nem azért, mert belegondolt a weberi protestáns etikába.

Cz. A.: Nem kell belegondolnia. Ott van benne.

V. M.: Ezt verték bele.

T. E.: Igazából nem is egy kötelesség-etikai megfontolás volt a részéről, utána meg is próbálta magyarázni, mikor látta, hogy leesett az állam, hogy valahogy ahhoz van ő is szokva, mindannyian ahhoz vagyunk szokva, hogy kicsit hozzátegyünk a világ folyásához, s ezt csak a fizetett munka bírja megvalósítani...

Cz. A.: Mégis az antropológiánál kötünk ki, nem? Az emberhez valahogy mintha hozzá tartozna, hogy értelemadó centrumokat teremt meg keres. És a munka sajnos...

V. M.: Nem muszáj munkának nevezni, sok mindent lehetne kitalálni, ha bárkinek erre szüksége lenne, miként is van az, hogy az ember szívesen folytat olyan tevékenységet, aminek van valami értelmes hozama. Nem feltétlen a munka az, ahol meg is fizetnek...

T. E.: Nem értem azt, hogy valamiféle antropológiai sajátosságunk lenne a munka.

Cz. A.: Nem. Az antropológiai sajátosság az értelemadás, hogy próbálunk értelmet keresni meg teremteni, és hogy, hogy nem egyre inkább, mintha olyan világban élnénk most

már jó ideje, amiben a munka az értelemadásnak egyik fontos terepe.

T. E.: Ez viszonylag új fejlemény, nagyjából valahol a reformációval merül fel, és onnan is még elég hosszú az út, amíg eljut odáig, hogy a társadalom minden rétegére kiterjedően az a rendes ember, aki dolgozik, aki munkát végez.

V. M.: Isten tudja, ez mikor alakult ki. A még a reformáció korát is megelőző társadalmakban az emberek többsége paraszti munkát végzett. A felső réteg az meg nem dolgozott, reprezentált. A paraszti munkánál nem merül föl az a kérdés, hogy a rendes ember dolgozik, mert egyszerűen a létezés alapját jelenti, hogy reggel ötkor kimegyek, és megfejem a tehenet. Aztán ez átalakul egy másfajta világgá, ahol már a munkák többsége ipari, stb. munka. A paraszti munkánál közvetlenül látom, hogy mit csinálok. Az ipari munkánál ez egyre kevésbé van így. Nem tudom, hogy miféle munka az, aminek van becsülete. A paraszti munkának biztos volt.

T. E.: Volt, de ennek ellenére, aki megtehetette, hogy ne dolgozzon, az nem dolgozott. Évezredekken keresztül ez volt a társadalmi normalitás, a privilegizált társadalmi helyzetnek az volt az elsődleges jelzője, hogy nem kellett dolgozni. Mert a munka az alapvetően kényszer volt nagyon sokak számára, a túlnyomó többség számára.

De az nem merült fel, hogy ez lenne a létezés értelemadó középpontja.

V. M.: Persze kényszer volt, de a másik oldalról magától értetődőség is.

T. E.: Azért magától értetődő, mert a társadalmi rend magától értetődő.

V. M.: Igen, persze. Magától értetődő az egész. És az, hogy a munka valamilyen értelemben az emberek szükségletévé válik, megint egy másik dolog. Annyi minden keveredik ezekben az elképzelésekben, hogy nagyon nehezen tudnám értelmezni: mindenféle változások tulajdonképpen a társadalom egész szövedékében, és a társadalom gondolkodásmódjában miféle további változásokat hoznak. De teljesen egyetértek veled, ma még mindenki úgy gondolja, az embernek dolgoznia kell. Nem hiszem, hogy azért mondja ezt, mert a munka becsület és dicsőség dolga, hanem mert abból élünk. De még ennyire sem gondolja végig. Természetes, hogy dolgozni kell. Hogy mi lesz egy olyan világban ahol ez már nem természetes – fogalmam sincs.

T. E.: Valahogy mégis megtörténnek ezek az átalakulások.

V. M.: Na, jó, csak beleragadtunk ebbe a marxista munkafogalomba, hogy a munka az valamiféle pro-

duktív tevékenység. Nem biztos, hogy az.

Cz. A.: Csomó minden értelmes és úgymond nem produktív tevékenységet tudnék végezni. Nekem szubjektíve a gyerekeimmel való hülyéskedés sokkal inkább értelemadó centruma a létezésemnek.

V. M.: Ha nemcsak a saját gyerekeiddel kéne csinálnod, hanem te lennél az óvóbácsi, abban a pillanatban munkának tekintenéd.

T. E.: Mihelyst fizetést kapnál érte.

Cz. A.: Nyilván.

V. M.: Az ember ebben a nagypapa korában pontosan tudja, milyen jó dolog a gyerekekkel egyfolytában foglalkozni, de milyen jó dolog a nagyszülőség, hogy nem kell egyfolytában ezt tenni. Mondhatod, hogy most már mást szeretnék csinálni.

Cz. A.: Ez zárszónak is remek.

T. E.: Jutottunk valamire?

V. M.: Nem.

Cz. A.: De nem is azért beszélgetünk, hogy feltétlenül jussunk valamire, hanem szeretünk gondolatokat megosztani. Ez talán sikerült.

© Fortepan, Erdei Katalin